

Redakcia časopisu *Voprosy filosofii* v apríli minulého roku usporiadala trojdňovú poradu filozofickej verejnosti na tému *Filozofia a život*. Jej hlavným cieľom bolo v širšom spoločenskom kontexte zhodnotiť súčasný stav sovietskej filozofie, analyzovať objektívne a subjektívne príčiny, ktoré spôsobili viaceré negatívne javy v jej rozvoji, a to absenciu rastu fundamentálnych výskumov, početný výskyt netvorivých, kompilačných prác, odtrhnutosť filozofie od života atď. Porada mala priniesť nové, originálne stanoviská a prístupy k vymedzeniu hlavných úloh marxistickej filozofie v živote súčasnej sovietskej spoločnosti a v rozvoji špeciálnych vied, k hľadaniu optimálnych prostriedkov na zdokonalenie filozofických bádání a publikácií, mala konkretizovať cesty prestavby filozofie a jej aktívnejšiu účasť na revolučnej prestavbe socialistickej spoločnosti. Diapazón pertraktovaných problémov by sa mohol stručne charakterizovať ako úsilie nájsť pravdivé odpovede na tri kľúčové otázky, ktoré vždy znepokojovali ruskú inteligenciu: Čo sa deje? Kto je vinný? Čo robiť? V duchu doby, ktorú vystihujú dve slová glasnosť a demokratizácia, organizátori upustili od zvyčajných obširných referátov a poskytli priestor pre otvorenú výmenu názorov, pričom k slovu sa dostali nielen profesionálni filozofi, ale aj poprední vedci, spisovatelia a novinári, dovedna vyše šesťdesiat účastníkov z najrozličnejších miest Sovietskeho zväzu. Väčšinu príspevkov (päťdesiattri) časopis uverejnil v plnom znení (1987, č. 7 — 12; 1988, č. 1—2), o ostatných informoval v *Prehľade diskusných vystúpení a ohlasov na materiály porady* (1988, č. 2).

Vzhľadom na to, že mnohé z vyslovených názorov majú zásadný význam aj pre objektívne hodnotenie doterajšieho vývinu, súčasnej situácie, základných smerov a perspektív ďalšieho rozvoja filozofického myslenia u nás, pokúsime sa v skratke priblížiť najpodstatnejšie (hoci niekedy aj diskutabilné) myšlienky niektorých účastníkov diskusie, najmä tých, ktorí sa sústredili na meritórne a argumentované posúdenie mimoriadne aktuálnych problémov a na hľadanie konštruktívnych riešení naliehavých úloh.

*

Hlavný redaktor časopisu *Voprosy filosofii* prof. V. S. Semionov, DrSc. v svojom úvodnom referáte konštatoval, že za obdobie od aprílového (1985) plána ÚV KSSZ a XXVII. zjazdu KSSZ napriek mnohým úsiliam vo filozofii zatiaľ zásadný kvalitatívny prelom nenastal. Sústredil sa preto na dve otázky: 1. čo sa stalo vo filozofii, v čom spočíva hlavný problém jej terajšieho stavu; 2. čo treba robiť. Poukázal na päť procesov a momentov, ktoré podľa jeho názoru pôsobili na vývin filozofie od tridsiatych rokov a v rozhodnej miere podmienili jej súčasný stav, nahromadené problémy aj terajšiu tvár: 1. Línia simplifikácie a primitivizácie v prístupe k riešeniu zložitých a nejednoznačných problémov marxisticko-leninskej filozofie, ktorá súvisela s uverejnením Stalinskej práce *O dialektickom a historickom materializme*. 2. Autoritársky charakter výkladu filozofického materiálu (rast komentárstva, citátománie, konformizmu), ktorý sa stal dominujúcim v sovietskej filozofii. 3. Zosilnenie konjunkturalistického charakteru filozofie. 4. Rast normativizmu a dogmatizmu vo

filozofickom myslení, keď sa vo vede o spoločnosti nehovorilo to, čo bolo v realite, ale to, čo sa o nej oficiálne povedalo. Taktó sa vytváral „vykonštruovaný, žellateľný, a preto vo veľkej miere lživý obraz reálnej skutočnosti. Pôso-bil akoby tzv. princíp: nie je dôležité, čo existuje, dôležité je, čo sa vykladá“ [1, č. 7, s. 94]. 5. V dôsledku všetkých týchto „metamorfóz“, premien sa filo-zofia stávala v podstate popularizátorskou a mentorskou, komentujúcou najmä prijaté stereotypy.

Všetky tieto procesy nevyhnutne mali za následok to, že filozofia zosla-bila a v mnohom štrátila svoje hlavné funkcie: svetonázorovú, metodologickú, prognostickú. Prakticky sa prestala prejavovať kritická funkcia filozofie, bez ktorej, ako zdôraznil autor, nemôže existovať ani sama filozofia, ani jej vy-svetľovanie sveta. Namiesto ktickej funkcie sa do popredia dostalo jednodu-ché ospravedlňovanie skutočnosti, bez jej všestranného, objektívneho hodno-tenia. Za znepokojujúci fakt označil, že filozofia si doteraz nezabezpečila zodpovedajúce postavenie v predvoji rozvoja kultúry a spoločenského mysle-nia v krajine. No súčasne, napriek všetkým negatívnym javom, existovali aj pozitívne tendencie v rozvoji sovietskej filozofie, ktorú reprezentovali viaceré výrazné osobnosti (napr. V. F. Asmus, A. S. Bogomolov, E. V. Il'enkov, B. M. Kedrov, P. V. Kopnin, M. A. Lifšic, A. F. Losev, G. P. Francov), nastoľovali sa viaceré nové, naliehavé problémy sociálneho a duchovného rozvoja, vedecko-technického pokroku, aj rozvoja človeka. Tieto pozitívne tendencie, ako zdô-raznil autor, rozhodne nemožno podceňovať.

Prí odpovedi na druhú otázku prof. Semionov poukázal na dôležité mies-to, úlohu a význam filozofie v živote socialistickej spoločnosti. „Bez filozofie nemôže existovať normálny duchovný život, mravné zdravie spoločnosti, preto-že filozofia vždy bola a je zhrnutím a zovšeobecnením celého kultúrneho, intelektuálneho života krajiny. V posledných rokoch niektoré funkcie filozofie, predovšetkým jej kritickú funkciu, prevzali pracovníci literatúry a umenia... No všetky funkcie filozofie nemôžu nahradiť alebo vyplniť — ani svetonázorovú, ani metodologickú atď... Vlastné filozofické úlohy môže splniť len filo-zofia. Bez samostatného filozofického myslenia nemôže byť duchovný pokrok, ako nemôže byť ani pokrok sociálny a ekonomický“ [1, č. 7, s. 95—96].

Preto v súčasnosti za prvoradú úlohu označil maximálnu aktivizáciu *vlastnej* činnosti: treba písať, vystupovať, vyslovovať vlastné hodnotenia, vymedzo-vať svoju pozíciu v prestavbe, diskutovať o aktuálnych otázkach, aktívne sa zapájať do procesu prestavby. V tejto súvislosti autor apeloval na to, že filo-zofi by mali dostať väčší priestor pre svoje uplatnenie, aby sa nemuseli iba „prebíjať“ a „ponúkať“. Prostriedky masovej informácie a propagandy by mali vo väčšej miere využívať originálne, ostré, osobnostné, neštandardné myslenie konkrétnych filozofov. Názor filozofia sa musí stať neoddeliteľnou súčasťou rozvoja súčasnej sovietskej spoločnosti. Musí existovať pevný zväzok teoreti-kov a praktikov, bez ktorého nemožno zabezpečiť úspešné napredovanie so-cializmu. S tým úzko súvisí ďalšia dôležitá otázka — otázka demokracie a kádrov v oblasti filozofie, kde ešte, ako ukázal autor, pôsobí veľa direktívno-administratívnych prístupov a metód, otvorenou ostáva aj zložitá otázka vzťa-hu filozofie a politiky.

Najvyšším kritériom filozofického myslenia má byť pravda, základom fi-lozofickej práce sa má stať autorita pravdy a čestný postoj. „Celá podstata filozofie spočíva v tom, že je to tvorivé, samostatné, slobodné myslenie opiera-

júce sa o iniciatívu filozofa, hodnotu jeho myslenia a jeho osobnosti. Filozofia nestavia nič nad pravdu. Vo vzťahu ku všetkému kladie otázky, o všetkom pochybuje a seba samej dokazuje pravdu, a neprijíma ju ako niekym alebo odniekiaľ danú, už hotovú“ (1, č. 7, s. 98).

Na problematiku formovania perspektívnej koncepcie rozvoja filozofických bádání v podmienkach prestavby sa vo svojom vystúpení sústredil vtedajší riaditeľ Ústavu filozofie AV ZSSR prof. N. I. L a p i n, DrSc. Predpokladom pre vytvorenie takej koncepcie je podľa neho v prvom rade filozofická reflexia spoločenských potrieb dneška, ktorá zatiaľ absentuje. Pochopenie potrieb súčasnej epochy musí prebiehať v troch rovinách: 1. na úrovni celého ľudstva, 2. na úrovni jednotlivca a 3. na úrovni spoločnosti. Prvoradou úlohou je vypracovanie vedeckej, skutočne dialektickej metodológie, filozofického základu nového myslenia. „V tomto zmysle majú filozofi pred sebou skutočne akútnu sociálno-politickú objednávku: na jednej strane odhaliť gnozeologické a sociálne korene dogmatizmu v špecifických podmienkach socializmu, na druhej strane vzkriesiť skutočný obsah dialektiky a rozpracovať konkrétne cesty, ako sa tento skutočný obsah dialektiky môže stať v adekvátnej podobe majetkom nás, uskutočňujúcich demokratizáciu spoločnosti, aj odborníkov v oblasti riadenia, aj odborníkov z iných oblastí, aj najširších vrstiev obyvateľstva“ (1, č. 7, s. 101). Filozofi majú ukázať metodologickú neudržateľnosť dogmatického štýlu myslenia, ktoré je metodologickým základom autoritársky orientovaných a byrokratických vrstiev obyvateľstva, a byrokratizmus vyzbrojený metodológiou dogmatizmu je jedným z hlavných prvkov brzdiaceho mechanizmu rozvoja socialistickej spoločnosti.

Pri hodnotení minulosti a prítomnosti sovietskej filozofie treba podľa autora dôsledne používať skutočne vedecké kritériá a metódy. Osobitne dôležitá je objektívna, hlboká a všestranná analýza procesov vývinu filozofického myslenia v povojnovom období, ktorá umožní odhaliť pravé príčiny vzdialenia sa filozofie od požiadaviek života, aj charakter jej spojenia s praxou. Vzhľadom na to, že sama prax bola dvojaká, obsahovala tak progresívne, ako aj konzervatívne, stagnačné prvky, pôsobili vo filozofii dve tendencie — nielen autoritársky dogmatická, ale aj tvorivá (napr. v oblasti gnozeológie, globálnych problémov dneška a i). Hoci sa vnútri filozofie vytvoril inerčný komplex problémov, vďaka sa v nej vyskytovali ľudia, ktorí nemohli nemyslieť tvorivo aj v rámci tvrdých obmedzení.

K otázke kritického hodnotenia dejín sovietskeho filozofického myslenia zaujal stanovisko aj prof. V. A. L e k t o r s k i j, DrSc., od r. 1988 hlavný redaktor *Voprosov filosofii*. Ukázal, že toto hodnotenie je potrebné pre prekonávanie mnohých stereotypov v myslení, pre odstránenie prekážok v napredovaní filozofie. No rozhodne nesúhlasil s názormi, ktoré odmietajú akékoľvek úspechy a výdobytky sovietskej filozofie a žiadajú začať všetko od nuly. Takéto tendencie pokladá za nanajvýš nesprávne, nespravodlivé a dokonca škodlivé, pretože prečiarkujú celý vývin filozofie, v ktorej vždy pracovali a pracujú aj dnes viaceré vynikajúce, tvorivé osobnosti.

Analyzujúci hlbšie príčiny rozporu, ktorý vznikol medzi rozvojom filozofie a spoločenskými požiadavkami, V. A. Lektorskiĭ upozornil na skutočné miesto filozofie v živote socialistickej spoločnosti a v jej kultúre. Zdôraznil, že jednou zo základných osobitostí filozofie je jej kritickosť. Filozofia predpokladá svetonázorovú reflexiu kultúrnych hodnôt v ich rozličných formách, vo vede,

mravnosti, umení. Pokúša sa o realizáciu tejto reflexie v globálnom kontexte, v kontexte kozmu, dejín, v kontexte dialektiky minulosti, prítomnosti a budúcnosti. Filozofia však nepredpokladá len integráciu kultúry, ale aj jej prehodnocovanie a prepracovanie. Filozofia nie je len začlenená do kultúry, ale sama je kultúrnotvornou silou. Preto vyjadruje dynamické sily kultúry. Kriticismus ako vyjadrenie tvorivej podstaty filozofického myslenia je v najvyššej miere vlastný práve marxistickej filozofii.

To však znamená, pokračoval autor, že najpriaznivejšie sa filozofia môže rozvíjať a poskytovať spoločnosti a kultúre to, čo im môže dať len ona, iba v podmienkach dynamickej, rozvíjajúcej sa a sebaobnovujúcej sa spoločnosti. „Sociálna stagnácia prekáža rozvoju filozofie. Výzva k filozofii ‚byť bližšie k životu‘ v podmienkach sociálnej stagnácie môže znamenať želanie získať filozofické osvetlenie stagnačnej spoločenskej praxe. Naopak, tá istá výzva v podmienkach sociálnej prestavby a revolučného sebaobnovovania spoločnosti vyjadruje nevyhnutnosť vrátiť filozofii jej mimoriadne dôležitú a nenahraditeľnú sociálnu úlohu, úlohu nástroja sociálnej kritiky a súčasne svetonázorového a metodologického zdôvodnenia nových programov praktickej, poznávacej a kultúrnotvornej činnosti. Preto prestavba našej filozofie nevyhnutne predpokladá jej zapojenie do tej sociálnej prestavby, ktorá sa dnes uskutočňuje v našej krajine“ (1, č. 9, s. 62).

V tejto súvislosti sa objavuje celý komplex nových problémov, ktorý musí analyzovať práve filozofia: filozoficko-svetonázorové ozrejmienie samej podstaty socializmu, problematika sociálnej spravodlivosti, dialektika sociálnej tvorivosti. Je potrebné pritom podľa názoru autora prekonať nesprávne chápanie praktického významu filozofie, ktorý sa často bezprostredne spája len s riešením konkrétnych spoločenských problémov. „Ide o to, že hoci filozofia skutočne operuje s najvyššími abstrakciami, sú to také abstrakcie, ktoré sa bezprostredne dotýkajú každého človeka, pretože ide o svetonázorové otázky, otázky zmyslu ľudského bytia. Všetci chceme lepšie žiť a efektívnejšie pracovať, vyrábať viac vysokokvalitných strojov a spotrebných predmetov. Sú to všetko praktické, životne nevyhnutné otázky života a oprávnené vynakladáme veľké úsilie na ich riešenie. Avšak existuje ešte aj iná otázka. Ak táto otázka nie je vyriešená, všetky ostatné strácajú svoj ľudský zmysel. Je to otázka, načo, kvôli čomu máme žiť, pre aké ideály máme robiť všetko to, čo robíme. Práve táto otázka je pre človeka tá najpraktickejšia. Keďže základná filozofická tematika je spätá so skúmaním týchto otázok, filozofia v sebe paradoxným spôsobom spája kvality veľmi abstraktnej a súčasne najpraktickejšej zo všetkých teoretických disciplín“ (1, č. 9, s. 62—63). A práve tieto základné svetonázorové problémy sa v marxistickej filozofii skúmali nedostatočne, čo zhodne konštatovali viacerí diskutujúci.

V. A. Lektorskiĭ vyslovil tiež nesúhlas s predstavou o tzv. axiomatickom charaktere marxistickej filozofie, podľa ktorej sa o jej základných princípoch, východiskách nemá čo diskutovať. No v skutočnosti, ako správne zdôraznil autor, plnoprávne rozvíjanie filozofie nevyhnutne sprevádza prehlbovanie jej základov. Principiálne filozofické problémy nie sú „večné“ preto, že sa večne nemôžu vyriešiť, ale preto, že sú to také otázky, ktorých obsah sa rozvíja a prehľbuje s rozvojom človeka, spoločnosti a kultúry. Preto ich riešenie na určitom vývinovom stupni nevyklučuje, ale dokonca priamo predpokladá odhaľovanie ich nových aspektov a ich novú reflexiu na novej úrovni. Uviedol, že

dnes, napríklad, v súvislosti s mohutným rozvojom psychológie, biológie či kozmológie, s výskumami umelého intelektu a i. vznikajú nové filozofické problémy, ktoré sa vzťahujú na takú základnú otázku, akou je chápanie podstaty vedomia, jeho spätosti s mozgom, s činnosťou. Zmena miesta a úlohy filozofie v systéme súčasnej kultúry nastoľuje po novom aj otázku samej povahy filozofického poznania. Vo filozofii teda nemôžu existovať otázky, ktoré by boli „mimo diskusie“.

*

Hľadanie ciest zásadnej zmeny situácie vo filozofii a zmeny jej postavenia v spoločnosti si naliehavo žiada nezaoberať sa opisovaním jednotlivých symptómov, ale analyzovať predovšetkým hlbinnú podstatu príčin nedostatkov v doterajšom vývine sovietskej filozofie. Preto, podľa mienky mnohých účastníkov diskusie, dnes nie je natoľko dôležitá otázka „ČO?“ a odpoveď na ňu, ako otázka „PREČO?“, prečo sa stało to, čo sa oprávnené kritizuje. Práve takto vyhrótil otázku minulosti a prítomnosti filozofie prof. B. A. Grušin, DrSc., Poukázal na to, že by sa vlastne nemalo diskutovať na tému *Filozofia a život*, ale skôr *Život a filozofia*: „Veď aký je život, taká je aj filozofia! Nie naopak! Vari nie je jasné, že spoločnosť vždy má práve tú filozofiu, ktorú potrebuje, ktorú ‚chce‘ mať, ktorú filozofom ‚dovoľuje‘ mať a ktorú si teda zasluhuje. To znamená, že všetky osobitosti, problémy, ‚tajomstvá‘ našej terajšej filozofie spočívajú v osobitostiach, problémoch a ‚tajomstvách‘ našej spoločnosti. Len zaoberajúc sa analýzou tejto spoločnosti, odhalením jej rozmanitých vzťahov, jej súvislostí s filozofiou, môžeme pochopiť, prečo je dnes naša filozofia práve taká, aká je. A len cestou takejto analýzy môžeme nájsť základné možnosti, ako sa dostať do vzniknutej krajne neuspokojivej situácie“ (1. č. 11, s. 57). Spojením spoločnosti s filozofiou autor rozumie zásadné veci: aj sám typ, charakter „sociálnej objednávky“, ktorú spoločnosť objektívne dáva filozofii, aj miesto filozofie tak v spoločenskom živote, ako aj v systéme duchovnej produkcie zvlášť, aj súbor kritérií a požiadaviek, podľa ktorých spoločnosť hodnotí výsledky filozofickej činnosti. Sú to aj rozmanité podmienky — materiálne, organizačné, týkajúce sa prípravy kádrov, vydávania produkcie a pod. — v ktorých filozofi *objektívne musia* pracovať.

B. Grušin upozornil, že pri hodnotení situácie vo filozofii treba analyzovať oveľa širšie a zásadnejšie problémy, súvisiace so stavom v oblasti profesionálneho sociálneho poznania ako takého, s miestom a úlohou tvorivej inteligencie v spoločensko-politickom živote. Najdôležitejším, základným sa mu javí problém vzťahu, interakcie štruktúr spoločenských vied, vrátane filozofie na jednej strane, a štruktúr riadenia, moci na strane druhej. Pri normálnom fungovaní uvedených sociálnych štruktúr sa riadiaca sféra zaoberá riadením, veda vedou. Platí teda zásada „čo je cisárovo, cisárovi, a čo je božie, bohu“. Avšak v určitej vývinovej etape sovietskej spoločnosti nastala, ako ukázal autor, v tomto bode seriózná deformácia: *riadiace orgány si privlastnili právo produkovať vedecké, teoretické sociálne poznatky*, vrátane filozofických. Na slovách zrejme využívali toto právo *spolu* s vedou, ale fakticky, v skutočnosti *mimo* nej a dokonca *bez* nej, keď práve im patrilo posledné slovo v akomkoľvek teoretickom spore o problémoch spoločenských vied, tzv. právo na vedeckú pravdu. To, podľa jeho názoru, malo tieto dva následky: 1. likvidáciu hlavného nástro-

ja tradičného (aj v klasickom marxizme) filozofovania — profesionálneho filozofického jazyka; 2. globálnu (zahrňujúcu vedu, vzdelávanie aj propagandu) deprofesionalizáciu filozofického poznania, jeho asimiláciu ideológiou, propagandou, každodenným vedomím.

Na záver si B. A. Grušin položil podľa nášho názoru jednu z dnes kľúčových otázok, či je vôbec možné obnovenie zákonných práv a zákonného miesta filozofie v živote sovietskej spoločnosti, t. j. inými slovami či je možná emancipácia filozofie (a spoločenských vied vôbec od rozličného druhu pseudoteoretických činností. Domnieva sa, že v zásade áno. „Pravda, je na to potrebná obrovská rozhodnosť nielen filozofov, ale aj zodpovedajúcich riadiacich orgánov. Prejavia ju jedni aj druhí?“ (1, č. 11, s. 59).

Na porade sa prejavila značná názorová diskrepancia, pokiaľ ide o odhaľovanie príčin neuspokojivého stavu vo filozofii. Jedni akcentovali subjektívne príčiny, kritiku zamerali predovšetkým do vlastných radov, iní sa usilovali vysvetliť protirečivý vývin filozofie a jej zástoj v duchovnom živote sovietskej spoločnosti prevažne objektívnymi podmienkami, neúnosnou atmosférou, ktorá sa vytvorila v spoločenských vedách, keď najmenší nesúhlas s oficiálne prijatým stanoviskom sa často klasifikoval ako odklon od základných princípov marxizmu-leninizmu, ako revizionizmus, pravicový či ľavicový oportúnizmus a mnohé ďalšie „izmy“. Azda preto sa vo viacerých vystúpeniach ostro nastoľovala otázka statočnosti, morálnej pevnosti a čestnosti filozofov. Nielen pri hodnotení minulosti, ale aj v súčasných postojoch k prebiehajúcemu spoločenskému daniu.

Iste nie náhodou sa prof. A. P. Butenko, DrSc. sústredil na tri dôležité otázky, ktorých riešenie je dnes veľmi naliehavé. Uviedol, že prvou zásadnou otázkou je otázka Stalina, ktorou sa treba seriózne zaoberať, pretože všeobecne zaužívaná formulka „kult osobnosti“ málo čo dáva pre fundované hodnotenie minulosti, pre správne vysvetlenie samej podstaty tohto fenoménu. Je to potrebné najmä preto, že „dovtedy, kým si my všetci, filozofi, neuvedomíme, že za Stalina sme v podstate žili takmer v podmienkach kasárenského socializmu, nepochopíme, akými sme sa stali, aké sú v našej spoločnosti nedostatky a ako treba s nimi bojovať. Ak si uvedomíme, kde sme žili, v akých podmienkach, čím sme boli a čím sme sa stali za tie a nasledujúce roky, budeme môcť správne pochopiť, ako si máme počínať dnes ďalej“ (2, č. 2, s. 95). Analýza obdobia, ktoré sa nazýva obdobím „kultu osobnosti a jeho dôsledkov“, je podľa názoru autora dôležitá z dvoch aspektov. Po prvé treba vysvetliť, ako k tomu došlo v prvej socialistickej krajine a potom aj v ďalších, akým spôsobom robotnícku triedu zbavili možnosti v plnej miere realizovať svoju moc. Druhým aspektom je teoretická stránka nášho ideového dedičstva, pretože, ako zdôraznil A. Butenko, všetci sme tak či onak vychovaní na Stalinových prácach, na jeho ideách, sme nimi presiaknutí, a nielen filozofi, z ktorých mnohí teraz uznávajú, že si dialektický a historický materializmus neosvojili podľa Marxa, ale podľa Stalina. Je nanajvýš potrebné vyznať sa v tom, čo sme zdedili, odhaliť, čo je tu marxizmus a čo je jeho deformácia.

Druhou zásadnou otázkou je problém existencie antagonistických protirečení za socializmom.¹ A. Butenko dôrazne žiadal nezatvárať oči pred týmito problémami.

¹ Otázky existencie antagonistických protirečení za socializmom sa dotýkali aj ďalší diskutéri. V. G. Burov napr. navrhol vrátiť sa k materiálom diskusie o charaktere pro-

mami, ale analyzovať reálnu skutočnosť, tie konkrétne podmienky, za ktorých sa neantagonistické protirečenia menia na antagonistické. Vychádzajúc zo skúseností XX. zjazdu, autor nastolil aj tretí problém, a to potrebu analyzovať, aké sociálne sily zastavili obnovu sovietskej spoločnosti po XX. zjazde, aké sily prekážali realizácii ním nastolených ideí. A celkom odôvodnene sa spýtal: „Nebrzdia tie isté sily dnes prestavbu, nechcú aj dnes obrátiť vývin späť?“

Analogické znepokojenie zaznelo aj vo vystúpení N. V. Motrošilovej, DrSc., ostro zameranom proti dogmatikom vo filozofii (a nielen v nej), ktorí sa spoliehajú na to, že šťastlivo a v plnej vážnosti prečkajú prestavbu podľa možnosti sa na nej priživí a potom vyvolajú v poradí ďalší ideologický pokrik proti „inak zmýšľajúcim“. Nesmieme preto dovoliť, hovorí autorka, aby sa dočkali svojho času, aby ich čas znova prišiel. Charakterizujúc metamorfózy dogmatickej apologetiky za uplynulé desaťročia, zdôraznila, že neobstojí domnienka o odtrhnutosti dogmatickej filozofie od života. „Práve naopak: mala tie isté mohutné životné korene, čo mali aj kult osobnosti, pošliapavania zákonosti, ekonomická stagnácia, duchovný a mravný úpadok... Tieto sociálne javy mali svoju ideológiu, ktorá ich zdôvodňovala, ospravedlňovala a dokonca oslavovala — a vydávala sa za ‚pravý‘ marxizmus-leninizmus. Dogmatici od filozofie tu vystupovali v prvých radoch. A vonkoncom nie z donútenia, ako vec dnes prezentujú, ale, ako sa vraví, z vnútornej potreby“ (2, č. 2, s. 97). Autorka v historickej retrospektíve poukázala na konkrétne prejavy ničivej činnosti militantných filozofických dogmatikov vo vede, v umení a literatúre, ale najmä v samej filozofii.

Pri pohľade do minulosti sú podľa jej názoru očividné dva prístupy k nadväzovaniu spojenia filozofie so životom. Prvý, to je zväzok novátorstva, hľadania, tvorivosti v živote (menovite v kultúre) národa a vo filozofii. Druhý prístup — úzka únia stagnačných, brzdiacich síl a dogmatickej, apologetickej filozofie. Oba tieto prístupy zatiaľ existujú. Preto jednou z najťažších otázok, na ktorú dnes musíme odpovedať, je v prvom rade táto: „Čo možno a čo treba urobiť, aby v našej filozofii vysychalo stagnačné, bahnité močarisko dogmatickej apologetiky?“ Bez principiálnej odpovede na túto otázku, zdôraznila autorka, sa sotva vytvorí priestor pre skutočne tvorivé, invenčné filozofické myslenie.

Zamýšľajúc sa nad otázkou, čo konkrétne treba zmeniť a čo zachovať z obsahu súčasnej filozofie, prof. V. M. Figurovskaja, DrSc. dôrazne upozornila, že filozofia je, žiaľ, niekedy až príliš bezprostredne spätá so životom, s politickou praxou: len čo sa prijme nejaké stranícke uznesenie, všetky filozofické sily sa vrhajú na vysvetľovanie a komentovanie „materiálov“. Filozofom jednoducho neostáva čas na reflexiu a na vyhranenie vlastných stanovísk. Ide však o to, že filozofia musí podľa názoru autorky vedieť abstrahovať od momentálne prítomného okamihu, musí sa v prvom rade zamýšľať nad zákonitosťami a dôsledkami udalostí (1, č. 10, s. 58—59).

Veľmi podnetné myšlienky o vzťahu filozofie a života vyslovil fyzik, člen korešpondent AV ZSSR J. L. Fejnberg. Jadro jeho vystúpenia tvorila požiadavka, že filozofia musí byť filozofiou a že problém jej spojenia so životom je problémom *filozofie a duchovného života*. Autor jasne ukázal, čo očakáva

tirečiení za socializmu, ktorá prebiehala v ZSSR v r. 1983—1984 a v ktorej prevahu získalo stanovisko, že budovanie socializmu automaticky vedie k zániku antagonistických protirečení (2, č. 2).

verejnosť od filozofie, aká je dnes spoločenská objednávka voči filozofii. „Filozofia sa nemá trieštiť na úzko metodologické otázky, na aplikované problémy typu sociologických. Pochopiteľne to neznamená, že si nemá tieto problémy všímať. Je povinná byť s nimi v kontakte, a práve tu filozofia skutočne majú čo robiť. Ale hlavné predseda len nie je toto. Hlavné sú fundamentálne problémy bytia, myslenia, poznania, duchovného života“ (1, č. 11, s. 63). Základným, filozofie nanajvýš dôstojným objektom bádania sú najhlbšie a všeobecné problémy filozofie a duchovného života vôbec, večné problémy filozofie, ktoré sa v každej epoche vynárajú po novom a vyžadujú si aj nové riešenia, nové odpovede.

Na toto vystúpenie bezprostredne reagovala V. G. Fedotovová, DrSs., ktorá zdôraznila, že filozofia sa zodpovedajú spoločnosti za *duchovnosť*, nech by sa zaoberali akýmkoľvek predmetom. Bez toho sa nepriblížia k životu. Aký je však spoločný typ duchovnosti (typ základných hodnôt), ktorý filozofia poznávajú pri všetkých svojich názorových a odborných rozdieloch? Autorka tento typ duchovnosti označila ako teoretizmus, t. j. presvedčenie, že teoretický záver postačuje na to, aby sa mohlo žiť a adekvátne si v tomto živote počínať. Ale filozofia, ako každá dobrá teória, sa nemôže obmedziť na teoretizmus ako typ duchovnosti. Vzniká totiž otázka: „Ako masa ľudí, ktorí nie sú profesionálnymi vedcami, môže pochopiť náš teoretizmus ako dôkaz, presvedčivý na prehodnotenie vlastného stanoviska? Nachádzame sa na úplne rozdielnych úrovniach chápania problému s tými, koho chceme vychovávať“ (1, č. 10, s. 64). Táto obmedzenosť teoretizmu sa konkrétne prejavila, ako uviedla autorka, napríklad aj v nedávnej polemike o náboženských otázkach, do ktorej sa filozofia zapojili. Tlač a verejnosť vyjadrili nespokojnosť predovšetkým s účasťou filozofov na tejto polemike a kritizovali ich. Prečo? Preto, lebo filozofia za postačujúci základ pre boj s náboženstvom pokladajú sformované presvedčenie teoretickej povahy. „Avšak samo náboženstvo je zložitou zliatinou teoretických dôkazov, estetických citov, etických presvedčení, t. j. bohatým a svojráznym typom duchovnosti, ktorý možno kritizovať len na základe nemenej bohatej duchovnej alternatívy“ (1, č. 10, s. 64). Autorka nadviazala na myšlienku umenovedca A. Nujkina, ktorý na stránkach časopisu *Novyj mir* výstižne uviedol, že dnes prevládá taká forma ateizmu, ktorá nevychováva ateistov, ale bezbožníkov, a sami teoretici ateizmu nie sú ateistami, ale veriacimi v ateizmus. Jej konštatovanie, že aj my často vychovávame takých marxistov, ktorí tiež nie sú marxistami, ale veriaci v marxizmus, stojí za vážne zamyslenie sa. Práve preto hlavnou úlohou filozofie je podľa V. G. Fedotovovej ujasniť vzájomný vzťah duchovného života spoločnosti a vlastných záujmov filozofov.

Na porade sa vlackrát vyjadrila nespokojnosť s tým, že filozofia v poslednom čase stráca alebo už stratila svoju príťažlivosť a vážnosť vo verejnej mienke, najmä medzi študujúcou mládežou. Príčina tohto stavu pramení hlavne z toho, že mnohé tvrdenia, čo ľudia počujú od filozofov, nezodpovedajú tomu, čo vidia v živote. Evidentná je nezhoda medzi filozofickou interpretáciou sociálnej reality a samou realitou. Na túto skutočnosť dôrazne upozornil aj prof. J. J. Volkov, DrSc., ktorý priamo konfrontoval filozofické tvrdenia napr. o neexistencii odcudzenia za socializmu, o príčinách negatívnych, protispoločenských javov a pod. s objektívnou skutočnosťou, s konkrétnym systémom riadenia a organizácie výroby. „Teda nielen z číreho úsilia o pravdu, ale aj z utilitárnych dôvodov musí filozofia mnohé veci prehodnotiť tak v minulosti, ako aj

v prítomnosti vyrastajúcej z minulosti našej spoločnosti, a musí odhaľovať skutočný zmysel sociálnych reálií“ (1, č. 11, s. 74). Pri pohľade na skutočnosť, zdôraznil J. Volkov, by filozofi nemali hanblivo klopiť oči, ale triezvo, *realisticky analyzovať sociálne javy*, bez vopred určených apologetických cieľov. Tak, ako to napokon robili a robia najlepší, čestní spisovatelia, divadelníci a filmári.

✱

Široké spektrum názorov a postojov umožňuje jednako konštatovať, že výsledky sovietskej filozofie pri rozpracúvaní teórie poznania, logiky a metodológie vedy, filozofických problémov prírodných vied a ekológie, dejín klasickej a súčasnej nemarxistickej filozofie sa na porade hodnotili vcelku pozitívne. Kritické výhrady sa najväčšmi týkali súčasného stavu sociálnej filozofie (najmä štúdiá spoločenských procesov, spoločenského vedomia, ideológie a spoločenskej psychológie), problematiky človeka, etiky, axiológie a vedeckého ateizmu.² Viacerí upozorňovali na nedostatočné rozpracovanie dejín ruskej (predovšetkým A. V. Gulyga), no najmä dejín sovietskej filozofie, kde ešte stále ostávajú mnohé „biele miesta“, tabuizované témy, problémy, celé obdobia i jednotlivé postavy. Tak V. G. Burov, DrSc. hovoril o doterajšom neobjektívnom hodnotení filozofických diskusií dvadsiatych-štyridsiatych rokov, o negatívnej úlohe vystúpenia A. A. Ždanova (1947) pre rozvoj celej marxistickej filozofie. V tejto súvislosti uviedol zaujímavé fakty, že napr. v Číne preložili knihu G. F. Aleksandrova *Dejiny západoeurópskej filozofie* (1988), vydával sa Bucharin, r. 1982 vyšiel (a pripravuje sa ďalší) zborník, v ktorom sa analyzujú Stalinove filozofické názory. Autor sa oprávnenne domnieva, že napr. téma *Stalin a marxistická filozofia* potrebuje dnes fundované vedecké spracovanie (2, č. 2, s. 102–103). O relevantnosti skúmania Stalinových politických metamorfóz a politického vývoja v ZSSR v dvadsiatych rokoch pre hlbšie chápanie utvárania „kultu osobnosti“ hovoril sociológ V. Z. Rogovin, DrSc., ktorý zdôraznil nevyhnutnosť *filozoficko-sociologickej* reflexie dejín socializmu (1, č. 8, s. 65–67). Pri čítaní týchto príspevkov sa mi opäť vnucovala stará otázka, ako je možné, že medzi profesionálnymi slovenskými filozofmi, ktorých je dnes približne 250, nemáme ani jedného erudovaného odborníka na dejiny ruskej a sovietskej filozofie. No nevraví azda táto vskutku hamletovská otázka o našej situácii viac než doterajšie pokusy o jej analýzu?

Leitmotívom mnohých vystúpení bola akcentácia potreby formovania *perspektívnej* koncepcie ďalších filozofických bádání na základe filozofickej reflexie spoločenských potrieb súčasnej epochy. To však nevyhnutne predpokladá „aktualizáciu ľudskej problematiky, naplnenie celého obsahu filozofie problematikou človeka ako samocieľa spoločenského pokroku“ (2, č. 2, s. 116). Explicitne túto požiadavku vyslovila L. P. Bujevová, DrSc.: humanistická problematika je živou dušou marxizmu. Potreba obnoviť filozofiu je odrazom spoločenskej potreby humanizácie interakcie človeka so svetom, prírodou aj

² Znepokojenie nad teoreticko-filozofickou úrovňou ateistického myslenia priamo zaznelo v niektorých príspevkoch, najmä v súvislosti s vystúpením prof. I. Kryveľova, ktorý o. i. obvinil Č. Ajtmatova (román *Popravisko*) a niektorých ďalších popredných spisovateľov z bohohľadačstva. Osobne súhlasím s názorom L. J. Smoljakova, že Ajtmatovov román je „hlbokो vedeckoateistické dielo v poslednom čase, v ktorom spisovateľ ustavične apeluje na človeka, a nie na Boha“ (1, č. 12, s. 55).

so sebou. Osobitne sa zmenila o neadekvátnom hodnotení „ľudského činiteľa“ v rozvoji samej filozofie, v ktorej absentuje osobnostný prvok. Jej apel, aby súčasná filozofia mala „oveľa markantnejšie vyjadrenú ľudskú tvár“ (2, č. 2, s. 101), je podľa nášho názoru nanajvýš časový v dnešnej rozbužnosti neosobnej a neosobnostnej produkcie, kde sa úplne stráca originálna, jedinečná autorská individualita.

Schematizmus v skúmaní subjektívneho činiteľa, eliminácia reálne pôsobiaceho subjektu z teoretickej analýzy sociálnej skutočnosti nemohli mať vážne dôsledky. Ako uviedol prof. A. V. Margulis, DrSc., v priebehu polstoročia dominoval v sovietskej spoločnosti *objektový* prístup ako systém princípov, foriem a spôsobov organizácie spoločenského života, utvrdila sa orientácia na človeka len ako na prvok, prostriedok, „koliesko“ objektivizovaného sociálneho systému. To všetko určovalo charakter a mieru slobody sociálneho správania subjektu, ktorý sa začal „správať ako objekt“, „prevažne ako vykonávateľ“ (1, č. 9, s. 76). No základným východiskom sociálnej filozofie má byť „činnosť bytia človeka v systéme sociálnych spoločenských vzťahov, v ktorom by sa odhaľovala dynamika spoločenského bytia sociálnych subjektov, dialektika objektových a subjektových faktorov“ (1, č. 9, s. 78). Vo viacerých vystúpeniach sa nástoľčivo zdôrazňovala povinnosť marxistickej filozofie zaujímať sa o konkrétneho, *dnes žijúceho človeka*, o jeho potreby a záujmy, neteoretizovať donekonečna o všestranne rozvinutej osobnosti a z výšin tohto abstraktného ideálu nebagatelizovať reálne problémy a zápasy súčasníka.

O potrebe humanitárnej prestavby filozofie zanietené hovoril aj prof. M. S. Kagan, DrSc. Úlohou marxistickej filozofie je „ukázať skutočný význam subjektivej aktivity človeka v celej totalite jej rozličných prejavov... Ukázať podstatu ľudskej individuality aj obsah duchovnej osobnosti, jej vzťah nielen k svetu, spoločnosti, prírode, ale aj k sebe samej, v jednote sebaopoznávania, sebahodnotenia, sebaobjektovania a sebakomunikácie, problém života a smrti, a potom aj možnosť 'prekonania' fyzickej smrti človeka jeho duchovnou nesmrteľnosťou“ (1, č. 11, s. 71). Filozofia by sa podľa jeho názoru mala stať metodologickým organizátorom a koordinátorom komplexného interdisciplinárneho výskumu človeka. Lenže práve riešenie tejto problematiky by sa malo sprevádzať podstatne väčšou spoločenskou rezonanciou. V tejto súvislosti zákonite vzniká aj problém produktívnej interakcie medzi profesionálnou a „reálnou“ filozofiou, na ktorý poukázal J. D. Granin, CSc. Podľa jeho názoru súčasná „úroveň filozofickej vzdelanosti neumožňuje adekvátnu recepciu, spracovanie a využívanie tých skutočne nových filozofických informácií, ktoré sa nikdy nestratili zo stránok publikácií“ (1, č. 10, s. 66). Pravda, neadekvátne prijímanie filozofickej literatúry má aj druhú príčinu (nemenej dôležitú): profesionálni filozofi neovládajú publicistickú formu výkladu materiálu, ktorú vynikajúcim spôsobom využívali napr. Marx, Engels a Lenin.

Analýza súčasnej situácie v sovietskej filozofii často oscilovala medzi dvoma pólmi, ktoré prof. V. I. Tolstych, DrSc. neufemisticky pomenoval ako problém viny a biedy filozofie. Podstatu jej krízového stavu vidí v absencii vzťahu k sociálnej skutočnosti, ktorá sa ešte nestala predmetom filozofickej reflexie. Vina filozofie spočíva podľa jeho názoru v apologetike jestvujúcej skutočnosti, v nedostatočnej objektívnosti pri jej teoretickej analýze, v zlej znalosti spoločnosti, v ktorej žijeme. Súčasne upozornil, že „nielen filozofia sa vzdialila od praxe, obchádza ju stranou. Prax si takisto neveľmi váži filo-

zofiu a filozofov, necíti potrebu riešenia tzv. všeobecných otázok... Technokratické myslenie, ktoré u nás zapustilo značne hlboké korene (najmä v tzv. období stagnácie), predstavuje krajné, len formou kultúrne negovanie filozofie, jej potrebnosti“ (1, č. 8, s. 56). Práve v tom autor vidí bledu filozofie. Čo navrhuje na prekonanie jej krízového stavu? V prvom rade viac sebakritiky, sebareflexie, normálneho „pokánia“. Avšak apel na akési „všeobecné pokánie“ narazil na vyslovený odpor niektorých účastníkov porady. S väčším pochopením sa stretol Tolstychov návrh zjednotiť úsilia všetkých filozofov na riešenie problému, resp. témy „prestavba ako spoločenský proces“. O to sa napokon pokúsili viacerí diskutéri, pochopiteľne, v rovine predbežných téz a úvah. Napríklad L. I. Goľdin, DrSc. sa vo svojom vystúpení zamýšľal nad protirečieniami prestavby. Nástoľčivo akcentoval, že „ani demokratizácia, ani glasnosť samy osebe nemôžu zabezpečiť nezvratnosť prestavby. Dosiahnutie jej konečných cieľov môže garantovať len radikálna obnova spoločenskej výroby, pracovných vzťahov, práve tieto procesy musia byť stredobodom pozornosti filozofie, obrátenej k realite života“ (1, č. 8, s. 72).

Aby sa sformovala filozofia prestavby, treba, ako povedal prof. A. N. Kočergin, DrSc., prebudovať filozofiu aj charakter filozofovania, treba sa vrátiť k hodnotám filozofického myslenia, ktoré boli príznačné pre filozofiu marxizmu-leninizmu, treba zmeniť hodnotový systém spoločnosti aj osobnosti (1, č. 9, s. 64). Umenovedec A. A. Nujkin, CSc. vyjadril presvedčenie, že sama spoločnosť už nebude chcieť (a nedovolí) naďalej sa zmierovať s devalváciou filozofických poznatkov. A preto filozofi — či už chcú, alebo nechcú — budú musieť „robiť filozofiu vedou — prakticky významnou, náležite metodologickou, tvorivo osvetľujúcou napredovanie v každej oblasti poznania,“ (1, č. 10, č. 69). Otázka prestavby filozofie sa na porade pertraktovala veľmi široko — od riešenia fundamentálnych problémov, cez vyučovanie a prípravu kvalifikovaných kádrov až po prácu redakcií filozofických časopisov a edičnú politiku. Zainteresovane sa hovorilo o mechanizmoch stimulácie tvorivosti vo filozofii, potrebe odhaliť a zlomiť rozličné generátory fádnosti, o aktivizácii výskumnej činnosti, úlohe spoločenskej objednávky, ako aj o nevyhnutnosti prekonať „štandardizáciu a ritualizáciu filozofického jazyka, určitých textov, jazykových výrazov, ktoré stratili svoj pravý či pôvodný zmysel, ako aj ritualizáciu foriem konania“ (B. T. Grigorjan, 1, č. 10, s. 51), o spôsoboch formovania nového (variantného) myslenia vo filozofii, o osobnej zodpovednosti a občianskej uvedomelosti filozofov. V intenciách týchto úvah globálnu požiadavku na prácu filozofov pregnantne sformuloval V. V. Iljin, CSc.: „... Treba pracovať pre dejiny, a nie pre konjunktúru... Každý filozof musí mať na pamäti, že na banálnej prozaickosti života má vinu aj jeho filozofia. Preto zmysel našej činnosti spočíva v zápase o vysokú občiansku filozofiu“ (1, č. 10, s. 55). Pokiaľ ide o problém konjunkturalizmu a meritórnej filozofickej práce, treba akceptovať upozornenie L. N. Mitrochina, DrSc., že „v žánre kritiky nie je možné konjunkturalistov premôcť... reálna prestavba sa začne len vtedy, keď sa nastolí pozitívny a konkrétny výskumný program“ (1, č. 12, s. 52).

Predpokladom vypracovania a plnenia pozitívneho programu je nesporne aj prekonanie brzdiacich mechanizmov v rozvoji filozofického myslenia. Podľa názoru mnohých účastníkov porady také brzdiace mechanizmy najväčšmi pôsobia vo sfére vzťahov filozofie a politiky. Tejto otázke sa vo svojom vystúpení podrobnejšie venoval člen korešpondent AV ZSSR V. I. Šinkaruk, ktorý

povedal, že popri zdôvodňovaní a analýze prijatých politických dokumentov majú byť v centre pozornosti filozofov dnes otázky, o ktorých bude rokovať a prijímať politické rozhodnutia budúci, XXVIII. zjazd strany. Najhlavnejšou úlohou filozofie — v oblasti vzťahu filozofie a politiky — je teoreticky ísť ďalej, za tie politické riešenia, ktoré už sú prijaté.

Pri pozitívnom formulovaní konkrétnych úloh filozofie sa pozornosť upriamila na zdokonaľovanie metodológie filozofických výskumov, metód a spôsobov filozofovania, na trpezlivo hodnotenie metodologických a integračných možností aplikácie komplexného prístupu k skúmaným javom. Predpokladom napredovania filozofie je *tvorivý* prístup k rozvíjaniu marxistickej teórie, k odkazu klasikov, ktorý by nemal byť, ako povedal prof. A. I. Ujomo v, DrSc., prístupom veriacich k textom písma svätého (1, č. 7, s. 101), a striktný *professionalizmus* vo filozofii. V tejto súvislosti by sme chceli osobitne upozorniť na vystúpenia prof. M. J. Kovalzona, DrSc. (1, č. 10) a J. D. Granina, CSc. (1, č. 10).

Značné miesto v diskusii zaujímali problémy, ktoré sa dotýkali stavu filozofie na vysokých školách, kde podľa názoru všetkých zainteresovaných je oveľa viac dôvodov na znepokojovanie sa než v akademickej filozofii. Ide predovšetkým o nevyhovujúce, podstate marxistického myslenia a ducha doby nezodpovedajúce študijné programy a učebnice filozofie. Ako povedala prof. M. S. Kozlovová, DrSc., „Hlavný defekt učebníc a študijných programov spočíva najmä v ich abstraktnosti, špekulatívnosti, odtrhnutosti od života“ (2, č. 2, s. 109). Neuspokojivá je situácia aj v príprave filozofických kádrov na všetkých úrovniach, v prístupe k mladým vedeckým pracovníkom, ktorých V. M. Ivanov z Ústavu filozofie AV ZSSR prilliehavo prirovnal k škol-károm, pokiaľ ide o ich práva a povinnosti. Táto téma je natoľko závažná, že by potrebovala rozsiahlejšiu, samostatnú analýzu.

*

Už z tohto stručného prehľadu je snáď zrejmé, že téma *Filozofia a život* sa na porade posudzovala z najrozličnejších stránok a z rozličných *pozícií*. Pluralizmus sa prejavil tak v názoroch, ako aj v samotných prístupoch k diskusii. Popri konštruktívnych analýzách, úsilíu o dialóg, o zdôvodňovanie vlastných stanovísk sa pochopiteľne vyskytli aj vystúpenia, ktoré akoby neusmerňovalo ratio, ale emócie, osobné ambície, urazená samoľúbosť, nedostatok tolerancie a pokusy o dobre známe „fauly“. Porada jasne odhalila teoretickú a praktickú naliehavosť problematiky *etiky* vedca, etiky vedenia vedeckých diskusií a filozofických polemík, logickej a filozofickej kultúry. Zdôraznila potrebu mravného ozdravenia celej filozofickej činnosti, vysokú zodpovednosť filozofov.

Ak na porade odznela trpká pravda o stave sociálnofilozofického myslenia, s ešte väčšou nekompromisnosťou sa prezentovala v ankete, na ktorú odpovedali účastníci porady a ktorej výsledky taktiež uverejnili *Voprosy filozofii*. Otázky sa týkali hodnotenia stavu filozofie ako vedy i ako vyučovacej disciplíny, priebehu prestavby vo filozofii, príčin negatívnych javov vo filozofii, zabezpečenia prelomu vo filozofickej práci, určenia najlepšie a najhoršie rozpracovaných odvetví filozofie, zabezpečenia spätosti filozofie so životom, prehĺbenia jednoty dialektického a historického materializmu, charakteristiky učebníc. No najviac podnetov pre svoju prácu získala redakcia z odpovedí na

tieto tri otázky: Čo hlavné musí urobiť časopis *Voprosy filosofii* v dnešných podmienkach? Aké rubriky sú pre Vás v časopise najzaujímavejšie? Navrhnite témy diskusií v oblasti filozofie. Vzhľadom na to, že v ankete prevažovali otázky vyžadujúce voľnú odpoveď, môžeme čitateľom (a členom redakčných rád) odporučiť len jedno: pozorne si prečítať tieto odpovede. Nájdú v nich dosť podnetov na zamyslenie sa.

Na záver by sme chceli zdôrazniť, že hoci sa porada konala na jar 1987 a mohlo by sa predpokladať, že dnes už sa situácia podstatne zmenila, diskusia na porade sa nestala momentom očakávaného prelomu. Napokon obavy a nespokojnosť s terajším stavom spoločenských vied znova odznegli na zasadnutí ÚV KSSZ (29. 7. 1988), ktoré prerokovalo správu *O praktickej práci pri realizácii rezolúcií 19. celozväzovej straníckej konferencie*. O situácii v spoločenských vedách na tomto pléne M. S. Gorbačov konštatoval, že „prestavba v tejto oblasti zaostáva za požiadavkami doby, za samou praxou prestavby“, že vedcom v spoločenských vedách chýba „hlboká vedecká analýza, vniknutie do podstaty javov a pochopenie terajších procesov“ (3, s. 3). A tak materiály porady filozofickej verejnosti sú dnes pre nás aktuálne a zaujímavé najmä z dvoch hľadísk: ako pozoruhodná konfrontácia názorov na doterajší vývin sovietskej filozofie a jej orientáciu do budúcnosti aj ako dobový dokument, ako určité svedectvo o významnom dejinnom období a zástoji filozofie a filozofov v ňom.

LITERATÚRA

1. *Voprosy filosofii* 1987, č. 7—12.
2. *Voprosy filosofii* 1988, č. 1—2.
3. Úlohy prestavby — nastal čas rozhodných konkrétnych činov, čas vysokej zodpovednosti. In: *Pravda*, 179, 1. 8. 1988.